

**СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ – ОГРАНАК САНУ У НИШУ
УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ, ФАКУЛТЕТ УМЕТНОСТИ У НИШУ**

ТРАДИЦИОНАЛНА ЕСТЕТСКА КУЛТУРА

ЛЕПО И РУЖНО

НИШ 2021

ТРАДИЦИОНАЛНА ЕСТЕТСКА КУЛТУРА

ЛЕПО И РУЖНО

**Ниш
2021**

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

111.85(082)
7.01(082)

ЛЕПО и ружно : зборник радова са научног симпозијума Традиционална естетска култура 11: лепо и ружно / приредили Драган Жунић, Оливера С. Марковић. - Ниш : САНУ, Огранак САНУ у Нишу : Универзитет, Факултет уметности, 2021 (Ниш : Атлантис). - 208 стр. : илустр. ; 24 см. - (Традиционална естетска култура ; књ. 11)

На спор. насл. стр.: Beautiful and ugly. - Радови на срп. и буг. језику. - Текст ћир. и лат. - " ... једанаести зборник радова, са симпозијума Традиционална естетска култура 11: лепо и ружно, одржаног 18. новембра 2016. године ..." --> Напомена приређивача. - Тираж 80. - Стр. 11-29: Традиционална естетска култура: лепо и ружно / Драган Жунић. - Напомене и библиографске референце уз радове. - Библиографија уз већину радова. - Апстрактни ; Summaries.

ISBN 978-86-85239-67-0 (САНУ)

а) Естетика -- Зборници

COBISS.SR-ID 42306057

**SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
BRANCH IN NIŠ**

UNIVERSITY OF NIŠ, FACULTY OF ARTS IN NIŠ

TRADITIONAL AESTHETIC CULTURE

BEAUTIFUL AND UGLY

**Proceedings from the scientific symposium
*Traditional aesthetic culture 11: beautiful and ugly***

**Edited by
Dragan Žunić, PhD
Olivera S. Marković, MA**

**Niš
2021**

**СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ОГРАНАК САНУ У НИШУ**

УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ, ФАКУЛТЕТ УМЕТНОСТИ У НИШУ

ТРАДИЦИОНАЛНА ЕСТЕТСКА КУЛТУРА

ЛЕПО И РУЖНО

**Зборник радова са научног симпозијума
*Традиционална естетска култура 11: лепо и ружно***

**Приредили
др Драган Жунић
мср Оливера С. Марковић**

**Ниш
2021**

Српска академија наука и уметности – Огранак САНУ у Нишу
Универзитет у Нишу, Факултет уметности у Нишу

ТРАДИЦИОНАЛНА ЕСТЕТСКА КУЛТУРА, књига 11

Традиционална естетска култура

ЛЕПО И РУЖНО

Ниш, 2021.

Приредили:

др **Драган Жунић**

мср **Оливера С. Марковић**

Програмски одбор Симпозијума:

академик **Градмир В. Миловановић**

управник Центра за научноистраживачки рад САНУ и Универзитета у Нишу

др **Сузана Костић**

редовни професор и декан Факултета уметности Универзитета у Нишу

др **Драган Жунић**

редовни професор Факултета уметности Универзитета у Нишу

др **Сретен Петровић**

редовни професор Филолошког факултета Универзитета у Београду, у пензији

Др **Дивна Вуксановић**

редовни професор Универзитета уметности у Београду

Секретари Одбора:

Светлана Станојевић

секретар у Центру за научноистраживачки рад САНУ и Универзитета у Нишу

мср **Душан Миленковић**

сарадник у Центру за научноистраживачки рад САНУ и Универзитета у Нишу

Уредник:

др **Слободан Радојковић**

Издавачи:

Српска академија наука и уметности – Огранак САНУ у Нишу

Универзитет у Нишу, Факултет уметности у Нишу

За издаваче:

академик Милорад Митковић

проф. др **Сузана Костић**

Лектура – енглески језик:

Ивана Ђелић, Факултет уметности у Нишу

УДК:

Весна Гагић, библиотека Факултета уметности у Нишу

Дизајн корица:

Проф. др **Никола Цекић**

Техничка припрема:

Миле Ж. Ранђеловић, дипл. инж. електронике

Штампа:

„Атлантис” д.о.о, Ниш

Тираж:

80 примерака

ISBN 978-86-85239-67-0

САДРЖАЈ

НАПОМЕНА ПРИРЕЂИВАЧА	9
EDITORIAL NOTE.....	9
Драган Жунџић.....	11
Предговор	
ТРАДИЦИОНАЛНА ЕСТЕТСКА КУЛТУРА: ЛЕПО И РУЖНО	
Dragan Žunić.....	11
Foreword	
TRADITIONAL AESTHETIC CULTURE: BEAUTIFUL AND UGLY	
Сретен Петровић	31
„ЛЕПО” И „РУЖНО” КАО МОГУЋЕ ЕСТЕТИЧКЕ КАТЕГОРИЈЕ	
Sreten Petrović	41
“BEAUTIFUL” AND “UGLY” AS POSSIBLE AESTHETIC CATEGORIES	
Уна Поповић	43
ЛЕПОТА КАО ЧУЛНО САЗНАЊЕ: ПРОМЕНА КАТЕГОРИЈЕ ЛЕПОГ	
Una Popović	55
BEAUTY AS THE KNOWLEDGE OF SENSES:	
THE CHANGE IN THE CATEGORY OF BEAUTY	
Саша Ж. Радовановић.....	57
УМЕТНИЧКИ ЛЕПО У ХЕГЕЛОВОМ И ХАЈДЕГЕРОВОМ	
ТУМАЧЕЊУ УМЕТНОСТИ	
Saša Ž. Radovanović	65
ARTISTIC BEAUTY	
IN HEGEL'S AND HEIDEGGER'S INTERPRETATION OF ART	
Милан Радовановић	67
СЕМИОТИКА И ПОЈАМ ЛЕПОГ У УМЕТНОСТИ	
Milan Radovanović	79
SEMIOTICS AND THE CONCEPT OF BEAUTY IN ART	
Дивна Вуксановић.....	81
ЛЕПОТА ЗАБАВЕ У МЕДИЈАСЕНТРИЧНОЈ КОНСТЕЛАЦИЈИ ВРЕДНОСТИ:	
МОРАЛНА ИМАГИНАЦИЈА У СЛУЖБИ КАПИТАЛИЗМА	
Divna Vuksanović.....	91
BEAUTY OF ENTERTAINMENT IN MEDIACENTRIC CONSTELLATION	
OF VALUES: MORAL IMAGINATION IN CAPITALISM	
Александар Прњат	93
МОРАЛНО ИСХОДИШТЕ ЕКОВЕ РЕКОНСТРУКЦИЈЕ	
ПРЕДСТАВА РУЖНОЋЕ У ЗАПАДНОЈ КУЛТУРИ	
Aleksandar Prnjat	107
MORAL OUTCOME OF ECO'S RECONSTRUCTION	
OF UGLINESS IN THE WESTERN CULTURE	

Милина Ивановић Баришић	109
НАРОДНА УМЕТНОСТ: ВИД ИСКАЗИВАЊА ЛЕПОГ У ТРАДИЦИОНАЛНОЈ КУЛТУРИ	
Milina Ivanović Barišić	119
FOLK ART: A FORM OF EXPRESSION OF THE BEAUTIFUL IN TRADITIONAL CULTURE	
Иванка Петрова.....	121
<i>БЪЛГАРСКОТО Е КРАСИВО:</i> ЕСТЕТИЗИРАНЕ НА ЕТНИЧЕСКОТО В ТУРИСТИЧЕСКИ КОНТЕКСТ	
Ivanka Petrova	133
<i>THE BULGARIAN IS BEAUTIFUL:</i> AESTHETICIZING THE ETHNIC IN A TOURIST CONTEXT	
Иванка Петрова.....	134
<i>БУГАРСКО ЈЕ ЛЕПО:</i> ЕСТЕТИЗОВАЊЕ ЕТНИЧКОГА У ТУРИСТИЧКОМ КОНТЕКСТУ	
Dimitrije Bužarovski.....	135
OD NEUTRALNOG DO LEPOG I RUŽNOG U MUZICI XXI VEKA	
Dimitrije Bužarovski.....	142
FROM NEUTRAL TO BEAUTIFUL AND UGLY IN MUSIC OF THE XXI CENTURY	
Trena Jordanoska	143
ЕСТЕТИКА РУЖНОГ У МУЗИЦИ XX ВЕКА	
Trena Jordanoska	155
AESTHETICS OF UGLINESS IN THE 20 TH CENTURY MUSIC	
Данијела Здравих Михаиловић.....	157
КАТЕГОРИЈЕ ЛЕПОГ И РУЖНОГ У МУЗИЧКОМ ОБРАЗОВАЊУ	
Danijela Zdravić Mihailović.....	167
CATEGORIES OF <i>BEAUTIFUL</i> AND <i>UGLY</i> IN MUSIC EDUCATION	
Душко Кузовић.....	169
ЕСТЕТИКА ВЕРНАКУЛАРНЕ АРХИТЕКТУРЕ: ЛЕПО И РУЖНО	
Duško Kuzović.....	199
THE AESTHETICS OF VERNACULAR ARCHITECTURE: BEAUTIFUL AND UGLY	
Марија Булатовић	201
„БОЉЕ И ГРУБА ШАЛА НЕГО ЧИЊЕНИЧКА ИСТИНА”: ОДНОС РУЖНОГ РЕАЛИТЕТА И ЛЕПИХ ФОРМИ У КЊИЖЕВНОСТИ	
Marija Bulatović.....	208
“RATHER A COARSE JOKE THAN FACTUAL TRUTH”: THE RATIO OF THE UGLY REALITY AND BEAUTIFUL FORMS IN LITERATURE	

НАРОДНА УМЕТНОСТ: ВИД ИСКАЗИВАЊА ЛЕПОГ У ТРАДИЦИОНАЛНОЈ КУЛТУРИ*

Апстракт. Једна од особина традиционалне културе јесте стварање употребних предмета који су у функцији задовољавања различитих потреба појединаца и колектива. У заједницама традиционалног типа готово да није било простора за предмете који би служили само као украс, а да немају и неку другу намену. У народној култури употребни предмети имали су одређену функцију, али су врло често представљали и место исказивања естетских осећања својих стваралаца. Предмети намењени свакодневной и повремениј употреби, осим што су били функционални, по народним схватањима требало је да буду и *лепи*. У ту сврху су њихови ствараоци најчешће користили различите облике и врсте орнаментата. У раду ће се указати на народну уметност као начин исказивања лепог у традиционалној култури.

Кључне речи: народна уметност, орнамент, лепо, Србија.

Потреба човека да обогати своју животну средину предметима који су не само функционални, него и леви свакако је један од битнијих чинилаца који су допринели појави и развоју народне уметности.

Некада је то [човек] чинио из чисто природних порива, отприлике као дете које се цртањем игра и у цртеж преноси своја прва сазнања о свету који га окружује, други пут то ради из сасвим одређених естетских побуда, а доста често су његове уметничке творевине служиле у магијске сврхе, служиле задовољавању мистичних представа неког појединца или читаве заједнице. Тако је било у давним праисторијским временима, продужавало се у племенским друштвеним

---

* Рад је резултат истраживања на пројекту 47016: *Интердисциплинарно истраживање културног и језичког наслеђа Србије. Израда мултимедијалног интернет портала: Појмовник српске културе*. Потпројект 2: *Етнолошко и антрополошко тумачење традиције*. Пројекат у целини финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

формацијама и кроз векове дотрајавало све до новијих векова. Скло-ни смо да таква уметничка остварења ликовног карактера именујемо народном уметношћу.

(Бенац 1988: 12)

Народна уметност представља специфичан вид уметничког изражавања и најчешће се манифестује у песничкој, приповедачкој, музичкој, играчкој и ликовној активности. Све поменуте

манифестације настајале су у једној средини у међусобном прожимању и деловању природе, привреде, друштва, историје, политике, састава и порекла становништва и интереса, брига, нада, укуса, начина живота житеља те средине. Оне су органски повезане, познавање једне омогућава схватање других и у свим својим видовима носе обележје свога краја.

(Петровић и Прошић-Дворнић 1983: 19)

Народна уметност се обично повезује са стваралаштвом становника у сеоским насељима. У садашњем времену, појам је званична ознака једне одређене врсте уметничког исказивања настала у сеоским срединама до Другог светског рата. У том смислу сеоска (народна) уметност испољава се у облицима, орнаменталној украшености површина различитих производа, колористичким ефектима и фигуралности. Другим речима, народна уметност подразумева целокупно ликовно обликовање које је настало на селу у које је углавном и намењено селу.

У тој сеоској уметности и уметности за село сељаци суделују као креатори и као конзументи, публика која одобрава, прихвата или одбија и понуђене производе израђене ван њихове сеоске средине. Друго, уже, схватање народне уметности одређује само сељаке као стваралачке и рецептивне субјекте. Ту би долазиле уметничке творевине које су израдили сељаци, својом руком за себе, своју породицу, делимично и за потребе других у ужим или ширим територијалним опсезима, као и творевине сеоских занатлија које су биле намењене житељима њихових села, а онда и других подручја. Све те категорије твораца повезује заједничка нит индивидуалног стварања на нивоу захтева колектива.

(Петровић и Прошић-Дворнић 1983: 19)

Уопштено посматрано, појам лепог обухвата различите аспекте субјективног доживљавања света који је у човековом видокругу и о коме он стиче своје мишљење. Према Речнику Матице српске *лепо* на првом месту значи: „на леп начин, истичући се лепотом, складношћу, складно, привлачно, пријатно, угодно” (РМС 2011: 621), а у Речнику САНУ једно од објашњења појма лепота подразумева „оно што је по свом изгледу веома лепо (природа, предео са растињем, рељефом, градња, уметнички предмети, украси и др.)” (РСАНУ 1981: 354).

Привлачност, одбојност, склад, несклад, занимљиво, добро, лоше, пожељно, непожељно и др. само су нека од осећања која се у човеку јављају приликом посматрања околног света. Притом, процена шта је лепо, пожељно, корисно и сл. за појединца (заједницу) ствар је тренутка, али и личних и колективних потреба. Схватање лепог променљива је „категиорија” и разликује се у друштву са традиционалном организацијом живота и привређивања у односу на друштво нашег времена. Појам лепог је у сеоским заједницама традиционалног типа често изједначаван са добрим и корисним. Разуме се, схватање лепоте зависи од раздобља и културе у којој се предмети стварају. „Лепота никада није била нешто апсолутно и непроменљиво, већ је зависно од историјског периода и земље попримала различите обичаје” (Еко 2004: 14). Лепо је у свим културама пожељно, јер на изванредан начин подстиче и задовољство у људима. У том смислу, у традиционалној култури лепо је подразумевало објекте и појаве које у визуелном смислу пријају погледу људских очију. Такође, лепо је све што је прикладно одређеном времену и прилици, оно што је „добро” и што пристоји нечему.

Већ сама етимологија лексеме *леп* упућује на оно што није непосредно дато, већ на оно што је створено (људском или божанском) делатношћу. Умеће стварања лепих ствари из погодне, одговарајуће материје одредило је даље поређења природне лепоте са створеном, уметничком лепотом (*леп као слика, леп као уписан*), а с обзиром на првобитну магијску и сакралну функцију слике и кипа, те на стваралачку делатност као на, пре свега, божанску, а потом и сакралну активност, која нас том божанском приближава, створило је концепт 'божанске' лепоте, која представља материјални, пластични и ликовни израз апсолутног савршенства.

(Башић 2014: 177)

Углавном се појам лепог у традиционалним заједницама односио на предмете из сфере материјалног стварања, што је један од разлога да нам у разматрању народног поимања лепог у овој прилици послужи народна уметност, односно материјално народно стваралаштво.

Као што је познато, једна од особина традиционалне културе јесте стварање употребних предмета који су у функцији задовољавања различитих потреба појединаца и колектива. Зато су производи намењени за коришћење у оквиру породице или сеоске заједнице морали бити у потпуности функционални јер је то у извесном смислу захтевао начин организације сеоског друштвеног живота. У заједницама традиционалног типа готово да није било простора за предмете који би служили само као украс. То је био један од битних разлога да су различити употребни предмети најчешће били и на различите начине украшени. Дакле, у народној култури употребни предмет, осим што је имао одређену функцију, често је истовремено био и место исказивања естетских осећања његових стваралаца. Тако су различити предмети

свакодневне и специфичне намене (пре свега у култовима), осим што су били функционални, истовремено били, због своје украшености, и визуелно веома привлачни. По народним схватањима, ови предмети су били функционални, али и *лепи*. Ако се, на пример, посматра традиционална одећа, али и посуде од различитих материјала (керамика, бакар, стакло, кожа и др.), текстилни предмети (ћилими, јастуци, зидњаџи, куварице, столњаџи, итд.), сеоска архитектура и др., запажа се да су они у дугом временском периоду били један од најприхватљивијих начина да кроз њихову декорацију колектив и појединац искажу свој однос према лепом. Стога није неумесна тврдња да су предмети различите намене у заједницама традиционалног типа до скорашњег времена били нека врста „сликарског платна” на којем су чланови сеоских заједница исказивали своје стваралачко и ликовно умеће. Наиме, начином украшавања предмета ствараоци су врло често приказивали свој однос према животу и окружењу – заправо, показивали су своје естетско умеће, али су истовремено откривали своју потребу за хармонијом лепог и складног. Ако издвојимо одећу, као пример, а слично је и са другим предметима, онда је приметно да је посебно значење, па самим тим и значај за становнике сеоских заједница имала декорација, односно – *орнамент (шара)* (Ивановић Баришић 2017). Орнамент је „украшни, декоративни елемен(а)т у виду неке шаре, мотива у сликарству, вајарству, архитектури, на текстилу, одећи и др. (обично биљног или животињског порекла); украс, шара, уопште” (РСАНУ 2010: 221). Орнаментика је главни ликовни језик народне уметности и, готово до Другог светског рата, стварана са сасвим одређеним значењима.

Ако из поменутог корпуса издвојимо одећу, запажа се да је она од свог појављивања била вид невербалне комуникације међу људима и различитим заједницама, односно за становнике веома битан унутаргрупни и међугрупни комуникациони канал. Одећа је врло погодна за слање и истовремено примање важних друштвених порука, а улогом и функцијама које су јој намењене била је врло моћан визуелни медијум комуникације између индивидуе и сопствене или друге заједнице. Наравно да су поруке које се одећом преносе различите, а најчешће су се односиле на препознавање економског статуса носиоца одеће; одећа је служила за одређивање личног и колективног идентитета, а била је, такође, извор сазнања о националној и верској припадности појединца или читаве групе. Начин на који се одећа украшавала „одавао” је посматрачу друштвене норме и вредности групе, јер су међусобни односи у заједници били увек на посебан начин друштвено детерминисани. Због тога појединац „није смео, а није ни подсвесно хтео, да буде изван устаљених норми и схватања његове средине” (Петровић и Прошић-Дворнић 1983: 21).

Одећа, поред осталог, има „способност” да њеног носиоца истовремено укључује и искључује из реалности окружења, у чему одређену улогу има њено украшавање. Шаре на тканини од које се одевни ко-

мади израђују, односно стварање једнобојних или разнобојних „цртежа” ткањем, везењем, плетењем, кукичањем, директно на одевним предметима мушке или женске народне одеће или накнадним додавањем везених апликација, чини ликовност одевних предмета. Орнамент је на традиционалној одећи представљао „ликовни мотив, [...] у више боја, извезен на некој тканини, [урађен] у плетиву [...] и сл.” (РСЈ 2011: 1498). Украси на одећи подстицали су доживљај естетског, јер су на неки начин били посредници између носиоца и посматрача, али и медијум исказивања народног става о томе шта је корисно, али и лепо за појединца и заједницу традиционалног типа.

Из перспективе носиоца, одело је преносило одређени утисак о његовом друштвеном положају, полу или роду и он је одмах био препознат као важна особа у оквирима заједнице и шире. Украс на оделу је имао функцију статусног симбола. Он је служио да улепша предмет, да моментално укаже на његову вредност. [...] Богатство апликативних материјала и мотива за власника је значило вредност не само у материјалном смислу. Он је био моћан индикатор његовог вишег друштвеног и економског статуса, његове имућности и угледа. [...] За носиоца и за онога који га је направио, украшени одевни предмет је представљао извесно средство такмичења и надметања: израдити, а потом и носити боље и лепше – емитовало је моћну друштвену поруку.

(Нишкановић, Микулић 2016: 49)

Украшавање одеће, али и других предмета из човековог окружења је појава настала из потребе опстанка заједнице, па стога она као готово неизоставан садржај народне културе има веома дуго трајање и углавном је повезана са човековим поимањем природе и света који га окружује. Своје поимање околног света човек је преносио на различите предмете за свакодневну употребу и одржавање култова. Исконска потреба човека је да предмете из свог окружења на себи својствен начин улепшава, изражавајући на тај начин своје поимање лепог и уметности. Кроз историјско трајање становници села стварали су своју сопствену уметност, уметност себи блиску и у функцији својих потреба. Тако је израда орнамената различитих облика на одевним предметима, у техници везења, плетења, апликација и сл., само један од начина испољавања поимања света народног уметника. Орнаментом као изражајним средством сеоски становници исказивали су своја осећања, мисли, схватања и перцепцију стварности. За свог ствараоца, орнамент никада није имао функцију само и искључиво украса, већ много дубље и смисленије значење, симболичко и фигуративно. Стога се орнамент може посматрати и као сведочанство духовног живота, уско повезано са мишљењем и осећањем народа који га је стварао (Кус-Николајев 1935: 31).

Пошто је одећа у дугом временском периоду стварана у аутаркичним сеоским заједницама, а слично је било и са њеним украшавањем, сви послови повезани с њеним настајањем могли би се посматрати и као део колективног живота на селу, јер су постојали и опстајали заједно са заједницом која их је изнедрила. Појачаним отварањем сеоских заједница и прихватањем другачијих културних образаца, променили су се предуслови постојања и опстајања народне уметности, а последица процеса започетих у првим деценијама после Другог светског рата јесте њено, готово потпуно, ишчезнуће као облика уобичајеног народног исказивања у прошлости. Пошто се стварање у оквиру сеоских заједница доживљавало и проживљавало колективно, то је значило да је естетски израз био подређен групи, па је стога и логично да су са „растакањем” традиционалне заједнице нестале и форме уметности које су у ранијим епохама постојале као вид народног изражавања. Када су елементи декоративности изгубили функцију изражајног средства заједнице, они су изгубили и свој народно-уметнички карактер, а остало им је естетско својство испољавања без неког дубљег значења – осим осећања пријатности или непријатности док се посматрају (Ивановић Баришић 2017).

С обзиром на то да је орнамент у бити ликовна представа у малом, он се може мењати и прилагођавати, пошто његов изглед и величина у суштини зависе од предмета на којем се налази.

Његов ликовни израз виђењем може бити увек препознатљив, па и разумљив. Мада је обично увек симбол, могуће га је објашњавати и као уметничку творевину и онда када се његово значење потпуно заборави. У току развитка друштва орнамент доживљава промене облика и првобитног садржаја и добија више нових значења. Добија она значења која му придајемо, односно она која изазива у нашој свести својим изгледом. Нешто што је имало магијско и свето значење, добија поједностављен, обичан декоративни карактер, а истовремено се може одржавати старија симболика у једном те истом друштву и култури. Крст је, чини се, добар пример карактеристичан и као облик и као симбол у нашој народној уметности. У више случајева он је симбол хришћанства или је то секундарно постао, а неретко је рефлекс много старијих раздобља. Јавља се у врло далекој прошлости као симбол којем су током историје придавана различита значења. Претпоставља се да је у прадавним облицима био симбол спајања, повезивања, љубави, сексуалног односа и плодности. Према томе, требало би да буде симбол живота. [...] Многи сматрају да замењује самог човека. Тек у 4. веку нове ере крст је коначно постао хришћански симбол, пошто су Исусу Христу приписане извесне особине старијих сунчаних божанстава, давалаца живота. Међутим, суштина естетске вредности примењене орнаментике није у преображавању и промени значења, већ у креативној способности оних који је изводе.

(Пантелић 1988: 181–182)

Дуго времена је народни стваралац израђивањем шара на различитим употребним предметима преносио своја сазнања, осећања, своје начине опажања и доживљавања света. Да би посматрачу била јасна употреба неке шаре, она је морала садржавати одређену симболику, односно представљати „језик” довољно самосвојан и непреводив на друге начине исказивања. У том смислу су се симболика боја, шара и ликова – њихов распоред и усклађеност са простором одређеног предмета, доживљавали готово у потпуности различито од, на пример, слушања музике, играња или изговарања речи, иако их је могла стварати иста особа, што се врло често и дешавало у реалности. Премда се подједнако можемо дивити и уживати у различитим облицима народног стваралаштва, ипак их различито доживљавамо јер се поруке које шаљу примају на различите начине. С обзиром на то да се ради о народној култури, важно је истаћи да су значења која су садржана у предмету и орнаменту који га прати знатно препознатљивија у склопу садржаја целокупне културе карактеристичне за одређену средину. То је због тога што су у народној уметности, поред ликовних и естетских, садржани и други битни елементи који одређују потпуније схватање материјализованог облика дела – предмет, лик, композиција ликова, склад једне или више боја, склоп различитих материјала који формирају предмет и који сваки за себе готово увек носе значења која се могу „прочитати” на одређени начин – самостално или као целина. То је могуће јер народна уметност има сопствени начин исказивања – познат као језик симбола који има другачију логику исказивања од језика којим говоримо у току дана, и у којем су време и простор преовлађујуће категорије. Језик симбола је језик различитих асоцијација које се чувају и преносе кроз различите видове народне уметности. То је универзални језик који је људска врста развила, мање или више сличан у многим културама. „То је језик са властитом граматиком и синтаксом, (...) језик који човек мора разумети ако жели схватити њихово значење” (Пантелић 1988: 179).

Народна ликовна уметност, као и друге форме традиције, била је неодвојиви део живота и потреба народа, што је значајно допринело, уз друге чиниоце, да се сачува богата ризница тог стваралаштва до скорашње прошлости.

Изворишта су јој у далекој прошлости, а саздана је уграђивањем обележја многих раздобља све до савремених. Зато је унутрашња структура народне ликовне уметности врло сложена. У многим делима могу се открити елементи различитих уметничких стилова.

(Пантелић 1997: 32)

Различити утицаји су свакако потпомагали промене, али је ипак народна уметност, својим садржајем, порукама које је носила и начинима изражавања, готово у потпуности била препознатљива свима у одређеној средини, али и шире. Иако је по стварању индивидуална,

она је суштински колективна, јер је у процесу њеног стварања упоредо суделовало више појединаца, тако да је сваки од њих, без обзира на то колико је уносио личног у своја стварања, морао да се понаша према колективним правилима и да поштује усвојене естетске идеале и каноне заједнице (Петровић и Прошић-Дворнић 1983: 21).

Неспорна је чињеница да су се народна уметничка остварења јављала претежно у идентичним и мање или више устаљеним формама, па је њихов визуелни изглед готово по правилу упућивао на њихову припадност одређеној регији, етничкој заједници или одређеном времену. Углавном се мењала, растављала и састављала,

у ритму мењања њених твораца, а то мењање зависи од многих међусобно испреплетаних и прожетих чинилаца, од политичких збивања и интимних односа људи према тим збивањима. (...) За сваку народну уметност, па и за нашу, карактеристично је да [се] затечено, виђено, унето интерпретира на свој сопствени начин у детаљу или у целини и у оквиру одређених друштвено-економских односа. То је оно што чини сваку народну уметност специфичном, својственом сваком народу понаособ и што одваја исто од истог.

(Петровић и Прошић-Дворнић 1983: 22, 23).

Због тога се у сачуваним творевинама народне уметности, са сложеним или једноставним структурама, често препознаје ликовни језик којим је исказивано нагомилано искуство и схватање генерација. У садашњим условима, све што је створено, што је остало од претходника, на специфичан начин и у савремености продужава да живи или да се мења према сопственом ритму, с обзиром на то да је реч углавном о творевинама прединдустријског периода.

Унутар сваке уметности постоје и специфични ликовни језици појединих области. [...] У свој тој разноликости и комплексности заједничка нит која повезује [...] одражава се у јединственој примени најједноставнијих геометријских мотива, негде у већем, а негде у сужењем обиму. То су убоди, зарези, тачке, кружнице, црте, праве, валовите, изломљене цик-цак линије. Ти основни украси јављају се као посебан декор или у комбинацији два или више таквих елемената: спирале, S-мотиви, меандри, свастике, крстови, *четворокуке*. Они се такође срећу и у облицима који се означавају појмовима из геометрије: квадрати, правоугаоници, ромбови, троуглови, једноставни и концентрични кругови. Варијанте геометријских мотива, једноставних и сложених су бескрајне, као и њихове комбинације. Оне се срећу код свих народа света, и „национални” стил се препознаје управо на основу њиховог комбиновања у једну целину.

(Петровић и Прошић-Дворнић 1983: 24),

На развој и разноврсност народне уметности значајно су утицале и миграције становништва, које су биле тако честе у прошлости српског народа (в. Цвијић 1966; Ивановић Баришић 2015). Миграцијама су се мотиви преносили с места на место, али исто тако су миграције „чувале” мотиве при преласку у нову средину, јер су сматрани делом колективног идентитета пресељеника. Устаљени мотиви пренети из матичне области у новонасељена подручја дуго су чувани у традицији пресељеника, јер су представљали специфичну везу са старим крајем.

Традиција и обичаји главни су чиниоци у упорном настојању против расипања обавештења и у очувању непроменљивости и укупности заједничких знања и веровања. Они не дозвољавају лако увођење новог. Промене и иновације су, ипак, сталне и неминовне. Истина, у условима затворености и мање развијености друштва и културе, традиционални облици су чвршћи, а промене спорије. Важећи поредак ствари се теже нарушава а постојеће вредности лакше препознају. Ово је свакако утицало да народно уметничко стваралаштво чува старе традиционалне форме и не трпи нагла скретања изван устаљених токова. Народни стваралац је склон импровизовању, прилагођава се датим условима, зна да одабира и примењује оно што му је доступно и у складу са колективним добрима.

(Пантелић 1988: 182).

Захваљујући традицији и њеним правилима у могућности смо да се и данас дивимо многим творевинама народне уметности, па смо самим тим и у могућности да сагледамо и однос стваралаца у традиционалној заједници према лепом – односно корисном. У српској језичкој слици света лепота је одређена идејом склада, мере, прикладности. У том смислу одређивање „естетске категорије лепоте састоји се у издвајању споја спољашњих и унутрашњих елемената, облика и идеја који формирају једну хармоничну целину” (Поповић 2008: 86). По етимолошким изворима, значење лепоте „као чисто естетског појма [...] везано је за појам квалитета, пробраности, подесности, склада, хармоничног састава” (Поповић 2008: 86, 87).

Лепо, узвишено, величанствено, дивно и сл. најчешће су речи које користимо да исказемо да нам се нешто допада. Могло би се рећи да је оно што је лепо у исто време и добро, што је једна од одредница лепог у традиционалној култури. С друге стране, у садашњем свету,

свету у којем сваки предмет, независно од својих уобичајених функција, постаје роба, у којој сваку употребну вредност (практично или естетско уживање) предмета преклапа трговинска вредност, и само естетско уживање лепог предмета преображава се у показивање његове комерцијалне лепоте.

(Еко 2004: 363)

Тиме се садашње значење значајно удаљило од традиционалног поимања лепог, а понајвише у функцији комерцијалног. Време друштвеног развоја је учинило да се предмети народне уметности тешко одупиру појави нових предмета – претежно фабричке производње. Почев од средине 20. века, предмети израђени традиционалним техникама занатске или кућне производње све мање су неопходни у свакодневном или обредно-обичајном животу у сеоским заједницама. Стога и тешко опстају у конкуренцији с комерцијализованом производњом предмета различите намене. Претрајали предмети ранијих епоха у садашњем времену представљају део културе сећања, иако се са многима од њих још увек свакодневно срећемо. Мада су изгубили своју значењску и симболичку функцију, ови предмети су, ипак, немо подсећање на једно неповратно нестало време и организацију живота сеоских становника, у коме је лепо ипак било и функционално.

Литература

- Башић, Ивана. 2014. Концепт лепоте у српском језику – иконичност лексема лепо и красно. *Јужнословенски филолог* (LXX): 173–187.
- Бенац 1988: Alojz Benac. Predgovor: 12–15. U: Nikola Pantelić. *Narodna umetnost Jugoslavije*. Beograd: Jugoslovenska revija.
- Ивановић Баришић, Милина. 2015. Миграције село-град у другој половини 20. века. *Гласник Етнографског института САНУ* (63/3): 595–608.
- Ивановић Баришић, Милина. 2017. *Одевање у околини Београда: друга половина 19. и прва половина 20. века*. Посебна издања (88). Београд: Етнографски институт САНУ.
- Кус-Николајев 1935: Mirko Kus-Nikolajev. Seljačka ornamentika. *Vesnik Etnografskog muzeja u Zagrebu*, knjiga prva: 15–48.
- Еко 2004: Umberto Eco (ed.). *Istoriја lepote*. Priredio: Umberto Eco. Beograd: Plato.
- Нишкановић, Вилма и Татјана Микулић. 2016: *Гуњ, јелек, прслук*. Каталог изложбе. Београд: Етнографски музеј.
- Пантелић 1988. Nikola Pantelić. *Narodna umetnost Jugoslavije*. Beograd: Jugoslovenska revija.
- Пантелић, Никола. 1997. Ликовна народна уметност. У: *Етнолошка преиспитивања*. Библиотека: Лицеум (3): 31–52. Крагујевац: Центар за научна истраживања Српске академије наука и уметности и Универзитета у Крагујевцу.
- Петровић и Прошић-Дворнић 1983: Petrović, Đurđica i Mirjana Prošić-Dvornić. *Narodna umetnost*. Beograd: Jugoslavija – Zagreb: Spektar – Mostar: Prva književna komuna.
- Поповић, Људмила. 2008: *Језичка слика стварности: когнитивни аспект контрастивне анализе*. Београд: Филолошки факултет.
- РСАНУ 1981: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, књ. 11. Београд: Институт за српскохрватски језик.
- РСАНУ 2010: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, књ. 18. Београд: Институт за српски језик.
- РСЈ 2011: *Речник српског језика*. Нови Сад: Матица српска.
- Цвијић, Јован. 1966. *Балканско полуострво и јужнословенске земље*. Београд: Завод за издавање уџбеника.

Milina Ivanović Barišić

Institute of Ethnography SASA, Belgrade

FOLK ART: A FORM OF EXPRESSION OF THE BEAUTIFUL IN TRADITIONAL CULTURE

Abstract. One of the characteristics of the traditional culture is the creation of useful objects which are in the function of gratification of various needs of individuals and collectives. In traditional type communities, there was almost no space for items that would serve only as a decoration, without any other purpose. In folk culture, useful objects had a certain function, but very often they represented a place for expressing the aesthetic feelings of their creators. The items intended for everyday occasional use were functional but, according to the folk understanding, they also should have been *beautiful*. For that purpose, their creators usually used different shapes and types of ornaments. The paper will highlight folk art as a way of expressing the beautiful in traditional culture.

Keywords: folk art, ornaments, beautiful, Serbia.